

Kultura i civilizacija

Aleksandar Kolka

USVAJANJE STRANIH JEZIKA I RAZLIKE U KULTURAMA

1. Odnos jezika i kulture

1.1. Ljudi se sporazumijevaju pomoću strukturiranih nizova glasova ili njihovih grafičkih predodžbi. Pod jezikom, dakle, razumijevamo sposobnost ljudskih bića da se sporazumijevaju pomoću akustičkih i grafičkih znakova. Jezik je ljudska institucija, proizvod društvenog života, koji je poput svake ljudske institucije podložan promjenama ovisno o društvenim potrebama. No on može trpjeti promjene i pod utjecajem drugih društvenih i jezičnih zajednica.

Jezik je dvostruko artikulirani sistem, koji postoji u svijestima govornika i omogućava jezičnu aktivnost, to jest govor, u raznim medijima. Zajedničko iskustvo članova neke jezične i društvene zajednice organizirano je putem jedinica prve artikulacije, od kojih svaka predstavlja značenje i foničku formu. Foničku je formu moguće dalje analizirati u niz jedinica, što je predmet fonetike, kad se radi o fizikalnim svojstvima glasova, odnosno fonologije kad proučavamo diskretne (razlikovne) jedinice, to jest foneme.

Pod gramatikom nekog jezika razumijevamo *zatvoren popis* pravila i jedinica, u čiji inventar unosimo sufikse i prefikse, fleksiju, intonaciju, obrasce jezične strukture, gramatičke riječi i fonološki sistem. Pod vokabularom pak razumijevamo *otvoren popis* leksičkih jedinica koji brojčano daleko nadmašuje prvi popis.

Jezik je instrument komunikacije, pomoću kojega se ljudsko iskustvo analizira različito u svakoj zajednici u značenjske jedinice — morfeme, od kojih svaka ima semantički sadržaj i zvukovni izraz. (U mnogim civilizacijama primarni zvukovni izraz dobiva i odgovarajući grafički prikaz.) Razni jezici na različite načine strukturiraju izraz i sadržaj, te raspolažu različitim vokabularima, što znači da nema odnosa istovjetnosti između dva jezika na planu izraza i sadržaja.

1.2. Pod terminom kultura ne razumijevamo svi posve isto. Definiranje kulture kao strukturiranog sistema obrazaca ponašanja čini nam se pretjeranim pojednostavnjivanjem, koje lako vodi u vulgarizaciju tako što društvene konvencije poput načina pozdravljanja, vladanja za stolom i slično stavlja u prvi plan. Kulturna antropologija daje terminu kultura neusporedivo dublje značenje, to jest u kulturi vidi čovjekovu intervenciju na neki prirodni fenomen, koji modificira do te mjere da se može uklopiti u društvene odnose.

Nama se, međutim, čini za potrebe ovog razmatranja najprikladnijom definicija po kojoj je kultura skup povijesnih, umjetničkih i ideoloških obilježja iz kojih proistječe određeni sistem društvenih i etičkih vrijednosti. Na taj smo način pod pojam kulture sveli zbir iskustava i spoznaja, zatim umjetnost, povijest, znanost, način života i običaje neke kulturne i jezične zajednice. Naravno da kulturna i jezična zajednica ne moraju uvijek predstavljati jedinstvo, odnosno moramo uzeti u obzir i činjenicu da postoje zajednice koje se služe raznim varijantama istog jezika u razvijanju svojih posebnih kulturnih obilježja. Tu nam tvrdnju dovoljno ilustriraju zajednice engleskog i španjolskog jezičnog područja.

Fenomen kulture možemo proučavati sa stanovišta društvene svijesti, okruženja proizvodima civilizacije i međusobnih odnosa pojedinaca unutar društva. Dalje ćemo jednostavnosti radi govoriti o aspektima:

1. ideologije,
2. predmeta i
3. društvenih običaja.

Od sva tri navedena aspekta najteže je opisati ideološki. Ideologiju možemo definirati kao političku, ekonomsku i socijalnu filozofiju, koja preteže u određenom razdoblju razvitka neke društvene zajednice i koja nalazi svoje izvorište u nekom nazoru na svijet. U nas se, na primjer, razvija ideologija samoupravnog socijalizma, koja izrasta iz dijalektičko-materijalističkog (marksističkog) nazora na svijet. Dok povijest i umjetnost po svojim stvarnim obilježjima predstavljaju nepromjenljive sastavnice kulture, koje je bolje nazvati kulturnom baštinom, ideologija je, naprotiv, izložena stalnom razvitku, te, prema tome, predstavlja promjenljivu sastavnicu. Posebno je važno obilježje ideologije to što određuje odnos društva prema vlastitoj kulturnoj baštini i što je stalno iznova vrednuje u skladu s općeprihvaćenim idejama.

Ideologiju možemo shvatiti i kao skup ideja, koje su predodžbe o stvarima i vrijednostima. Društvena zajednica nije homogena masa, nego skup pojedinaca, od kojih svaki gradi svoje društvene i političke stavove na temelju ideologije koju prihvaća. Objekti tih stavova su drugi ljudi i zbivanja. Te stavove pak možemo utvrditi na osnovi verbalnih odgovora na određene podražaje. Unutar svake društvene zajednice postoje ideološke razlike između pojedinaca i grupa, no za određivanje pravaca društvenog, kulturnog, ekonomskog i političkog razvitka odlučna je uvijek ideologija grupe ili klase na vlasti.

Ideologija ne određuje samo odnos prema vlastitoj i unutar vlastite kulture, nego i prema drugim kulturama s kojima dolazi u dodir. Svako je usvajanje stranog jezika mjesto pojačanog kulturnog, dakle i ideološkog dodira pa je, prema tome, svaka nastava stranog jezika posebno osjetljivo političko i znanstveno pitanje.

Ljudi žive okruženi predmetima koji su proizvodi njihove civilizacije i kulture. Što su razlike među kulturama veće, veće su i razlike u predmetima i u pogledu njihova izgleda i namjene. Najveća je razlika, naravno, onda kad jedna kultura koristi predmete kakvih u drugoj uopće nema.

Odnosi među ljudima, njihovi običaji, dakle sve ono čime je regulirano ponašanje ljudi unutar neke zajednice ima od jedne do druge zajednice neka svoja posebna obilježja. Što su dodiri među kulturama slabiji, te su razlike veće.

Nijedan od ta druga dva aspekta kulture ne možemo odvojiti od ideološkog, jer i predmeti i običaji mogu imati duboke veze s ideologijama, svoja posebna značenja. Mi to ipak činimo, jer nam to omogućava lakšu analizu s obzirom na zadatak koji smo sebi postavili.

1.3. U jeziku čovjek preslikava složenost svijeta tako što analizira iskustva svoje zajednice u jezične jedinice. On to čini kao pripadnik i proizvod neke zajednice, i to uvijek na pojednostavnjeni način.

Svaka zajednica ima svoju kulturu, koja stvarno predstavlja iskustvo te zajednice. Različitost kultura odražava se u jeziku, i to na razini semantike. Nemamo nikakvih dokaza da bi se te razlike odražavale na svim ostalim razinama jezika koje možemo uvrstiti pod uobičajeni naziv — gramatika.

Razlike u kulturama moraju se odražavati na uzajamnim odnosima izraza i sadržaja iz kojih nastaje značenje. Govornik svoj jezik gradi na svojem iskustvu, te i njegovi prvi kontakti sa stranim jezikom mogu nalaziti oslonac isključivo u tom raspoloživom iskustvu. Prema tome, u početnim dodirima sa stranim jezikom nema teškoća u ovladavanju značenjem tamo gdje se kultura čiji se jezik uči i kultura kojoj pripada učenik ne razlikuju. No čim zakoračimo u područja većih razlika, dolazi do teškoća. Učenik mora stjecati nova iskustva, koja mu omogućavaju da ovlada značenjima, jer će u protivnom slučaju doći do uspostavljanja pogrešnih veza između izraza u stranom jeziku sa sadržajima u materinjem, što neminovno dovodi do ometanja komunikacije.

2. Strani jezik u komunikaciji

2.1. Jezik je osnovni instrument komunikacije u svakom ljudskom društvu, u svakoj zajednici, te je, prema tome, centralna disciplina teorije informacija lingvistika, jer je njezin predmet taj najsavršeniji i najsveobuhvatniji tip komunikacije — društvena komunikacija pomoću prirodnog jezika.

Svaka je upotreba jezika, govor ili pisanje, komunikacija s određenom svrhom. Jezikom se služimo da bismo dobili ili dali neke informacije, utjecali na nečije mišljenje, na ponašanje drugih ili uspostavljali društvene kontakte. Ulogu jezika u komunikaciji možemo naznačiti kao:

- a) informativnu
- b) sugestivnu
- c) regulativnu i
- d) socijalnu.

S lingvističkog stanovišta komunikacija je odnos koji uspostavljaju govornik i slušatelj uz pomoć jezika, a osnovni mu je mehanizam u razmjeni informacija ili obavijesti (poruka). U skladu sa svojim namjerama, dakle ulogom jezika u činu komunikacije, govornik kodira obavijest (mentalna aktivnost), putem govornih organa pretvara ih u zvučnu sliku koju prima slušatelj pomoću svojih slušnih organa (fizičke aktivnosti), te ih zatim dekodira (opet mentalna aktivnost).

Bez obzira na broj jedinica na nekoj razini jezika, mogućnosti kombiniranja su statistički strahovito velike. Kako ljudska psihička konstitucija uz stvaralaštvo pokazuje i ograničenja sposobnosti pamćenja, nužno je uvesti određena pravila koja svode mogućnosti kombiniranja jedinica na prihvatljivu mjeru. Ta pravila nazivamo u teoriji informacija kodom, a u lingvistici

gramatikom. Postojanje koda u jeziku ograničava na svakoj razini broj mogućih kombinacija te uvodi u nj predskazivost.

2.2. Kultura u cjelini i u svojim dijelovima odražava se kao sistem sadržaja na paradigmatском planu, te je nerazdvojno vezana uz svaki čin komunikacije. To vrijedi i za ideologiju, u kojoj možemo gledati i skup apstraktnih pojmova koji stoje u nekakvoj međusobnoj vezi te u svojoj cjelini predstavljaju strukturu. Već smo rekli da stavovi pojedinca, njegovi nazori, u odnosu prema materijalnom svijetu i odnosima u njemu izvire u ideologiji. Unutar društva ili klase zauzimaju se kolektivni, društveni stavovi, na temelju prevladavajuće ideologije. Unutar zajednice, ali i između zajednica, ljudi se sporazumijevaju. Sporazumijevanje u raznolikosti govornog procesa omogućavaju prepoznatljivi elementi stalnosti. Te elemente stalnosti nalazimo u vezi izraza i sadržaja, označitelja i označenog.

Na sintagmatskom planu ideologija ne utječe na organizaciju, dakle na izraz, jer kad bi bilo tako, svaka bi ideologija stvarala svoj jezik, a iz iskustva znamo da nije tako. Ona, doduše, može naći odraza u stilu pojedinca, no to nije isto. Stil je individualna organizacija rečenice i diskursa u granicama utvrđenim jezičnim pravilima i jedinicama. Ideološke se razlike, međutim, mogu odražavati na organizaciji sadržaja.

Iz svega što smo naprijed iznijeli možemo doći do zaključka da je teoretski moguće naći jezičnu situaciju u kojoj isti izrazi uspostavljaju veze s različitim sadržajima. No iskustva nam pokazuju da tome nije tako, odnosno da se takve veze uspostavljaju samo iznimno kao posljedica neznanja. (Uostalom, upotreba izraza kojemu govornik ne zna vezu sa sadržajem, značenje, i nije tako jako rijetka.) U praksi se nikad ne radi o posve različitim sadržajima, već uvijek o globalno istim sadržajima kojima pojedinac ili grupa istomišljenika ne pridodaju i ne suprotstavljaju iste vrijednosti kao drugi. Raznomišljenici unutar iste jezične i društvene zajednice bez teškoća komuniciraju čak i onda kad je predmet razgovora ono u čemu se ideološki bitno razlikuju. U takvoj je komunikaciji uloga jezika najčešće sugestivna, to jest pojedinac se služi njime da bi utjecao na mišljenje drugih, što mu ponekad i uspijeva, a to je pak dobar dokaz djelotvornosti instrumenta. Ideološke su razlike između grupa ljudi unutar zajednice po pravilu poznate, te ih učesnici u komunikaciji uzimaju u obzir. U našim se memorijama, drugim riječima, nalaze i oni sadržaji s kojima se ne slažemo.

Imena predmeta u svakodnevnoj upotrebi imaju u raznim jezicima približno ista značenja. To nam može lijepo ilustrirati tabela 1:

	hrvatski/srpski:	ruski:	engleski:	njemački:
1.	knjiga	kniga	book	Buch
2.	stol	stol	table	Tisch
3.	olovka	karandaš	pencil	Bleistift

No, nasuprot tome, leksičke jedinice koje nose kulturne sadržaje nisu uvijek za sve posve iste. Pod pojmovima: pravda, poštenje, sloboda, vjernost, demokracija, socijalizam, pristojnost, hrabrost itd. ne razumijevaju svi isto.

2.3. U činu komunikacije prenose se informacije. U teoriji informacija razvijen je način mjerenja količine obavijesti i uvedena jedinica za mjerenje količine informacije (obavijesti): BIT. BIT je istovremeno i mjera raznolikosti skupa, koju možemo pojednostavnjeno objasniti slijedećim primjerom: u skupu

(A, B) raznolikost iznosi jedan BIT jer je dovoljno postaviti jedno alternativno pitanje, na koje odgovaramo s »da« ili s »ne«, pa da utvrdimo na kojoj se strani nalazi određeni član skupa. Za skup od četiri objekta potrebna su dva takva pitanja, pa je raznolikost 2 BIT-a; za skup od 8 objekata potrebna su tri pitanja pa je raznolikost 3 BIT-a — itd. Broj BIT-ova odgovara, dakle, eksponentu baze 2 koji daje broj objekata.

Informacija je jednaka raznolikosti, što znači da izbor znači informaciju, odnosno da kad nema izbora, nema ni informacije, jer je njezina mjera jednaka 0 (nula) BIT-ova. Količina informacije, znači, odgovara mogućnosti izbora u memoriji. U jezičnoj djelatnosti razmjenjuju se putem govora ili pisma informacije. Razmjena je moguća samo onda kad učesnici u komunikaciji, sugovornici, dijele zajedničko iskustvo, jer ono omogućava izbor. Sposobnost primanja obavijesti, što možemo usporediti s kapacitetom kanala u teoriji informacija, jednaka je nuli kad slušatelj ne dijeli iskustvo govornika, odnosno kad njegova memorija ne nudi isti izbor. U svakodnevnom su životu situacije u kojima se ljudi i unutar iste društvene i jezične zajednice ne mogu razumjeti nešto obično. Laik u pitanjima medicine ne može pratiti stručni tekst o bolesti žlijezda s unutrašnjim lučenjem. Štoviše, čak i razgovori o banalnim temama mogu dovoditi do »kratkih spojeva« u komunikaciji, na primjer zbog sklonosti pojedinaca da se pretjerano služe posuđenicama i tuđicama, čak i onda kad i sami ne znaju njihovo značenje, to jest vezu upotrijebljenog izraza sa sadržajem. U onog učesnika u razgovoru koji povezuje izraz s pogrešnim sadržajem, a on toga obično i nije svjestan, dolazi do iskrivljavanja pojma, a u procesu komunikacije dolazi do smetnji.

Kultura je po prirodi stvari sastavni dio iskustva zajednice odražen u jeziku te, prema tome, usvajanje stranog jezika ne možemo odvojiti od upoznavanja glavnih obilježja strane kulture.

Učenjem stranih jezika ne ostvaruju se samo jezični već i kulturni dodiri. U procesu usvajanja stranog jezika učenik može poći samo od onog jezičnog i kulturnog iskustva kojim u tom trenutku raspolaže, a to je njegov materinji jezik i kultura njegove zajednice. Na razini leksika to vjerovatno znači da riječ iz stranog jezika povezuje s riječju iz materinjeg i tako saznaje značenje. U stvari, on uspostavlja vezu izraza iz stranog jezika sa sadržajem posredništvom izraza iz svog jezika. No kako među jezicima nema idealnog odnosa u kojem svakoj jedinici jednog odgovora jedinica drugog, čim se učenik počinje udaljavati od sfere predmetnog i zalaziti u sferu ideološkog, proces usvajanja jezika postaje složeniji.

U činu komunikacije u prirodnim uvjetima uvijek dolazi do šumova koji je ometaju; to su razgovori drugih, buka vozila, šumovi vjetra i vode itd. Jezik stoga ima znatno veći broj elemenata na zalih, koji nam ipak omogućavaju primanje informacije unatoč tim šumovima a koje nazivamo redundantnim ili zalihosnim. Ako nam se slučajno u riječi uslijed šuma ili mrlje na papiru izgubi neki njen dio, bit ćemo u stanju predskazati i rekonstruirati izgubljeno. Naravno, rekonstrukciju nam omogućavaju elementi redundancije ili zalihosnosti. To je istovremeno i sposobnost predskazivanja jezičnih jedinica u nizu na temelju poznavanja pravila jezičnog ustrojstva. No što je poznavanje jezika slabije, pravila i popisa jedinica — inventara, i redundancija je manja, sposobnost predskazivanja također, i, shodno tome, obrana od šumova slabija. To je slučaj s učenikom u procesu usvajanja stranog jezika.

Čin komunikacije možemo grafički prikazati ovako:

FIZIČKI ŠUM

KONTEKST

GOVORNIK

SIGNAL₁

KANAL

SIGNAL₂

OBAVIJEST

SLUŠATELJ

ZNAČENJE

KOD₁

MEMORIJA₁

KOD₂

MEMORIJA₂

U idealnoj komunikaciji govornik i slušatelj raspolažu posve jednakim kodom, dakle $KOD_1 = KOD_2$, i podjednakim izborom u memorijama, dakle $MEMORIJA_1 = MEMORIJA_2$, a fizički je šum sasvim odsutan ili minimalan. U stvarnosti takvu je situaciju gotovo nemoguće naći. Uz fizički šum dolazi do psihičkih šumova, to jest do povremenog gubljenja koncentracije, što je neosporno isto vrlo ozbiljna smetnja u komunikaciji. No te smetnje nisu jezičnog porijekla. Do smetnji jezičnog porijekla dolazi kad se u nekom govornom činu kodovi i memorije, ili samo jedno od njih, ne podudaraju pa uslijed toga dolazi do otklona u značenju zbog semantičkog šuma, to jest do pogrešnog dekodiranja.

3. Pedagoške implikacije

3.1. Sve što se odnosi na prirodu jezika mora imati određen utjecaj na strategiju poučavanja. Sama činjenica da je jezik instrument komunikacije nameće nam zadatak da u razradi te strategije ne ispuštimo iz vida zakonitosti koje tu vladaju. U prethodnom odjeljku utvrdili smo da je svakom činu uspješne komunikacije uvjet da obavijest ne premašuje receptivne mogućnosti slušatelja, odnosno da izbor u njegovoj memoriji nije manji od ponuđenog izbora u obavijesti (poruci).

Posljedica ogromnog nesrazmjera između inventara gramatike i inventara vokabulara je i ta da gramatiku uspijeva upamtiti većina ljudi, dok broj riječi, čak i materinjeg jezika, koji znađe pojedinac vrlo rijetko premašuje 10 posto od ukupnog inventara.

U situacijama zajedničkog svakodnevnog iskustva neke zajednice, međutim, dostatan je relativno vrlo malen inventar riječi i izraza za uspješno komuniciranje. U nastavnoj praksi poznati su već odavno tečajevi kojima je okosnica selekcija statistički učestalih jezičnih struktura pomoću kojih ljudi mogu ovladati ograničenim brojem svakodnevnih situacija i tema od općeg interesa. No kako su informacije uvijek bremenite i kulturnim značenjima,

učenik nužno mora i njih saznati da bi stvarno ovladao tim situacijama, odnosno mora proširiti svoja iskustva i stvoriti u svojoj memoriji semantički sloj, sadržaj, strukturiran prema sistemu stranog jezika, dakle autonoman, u kojem se veza izraza i sadržaja ostvaruje neposredno kao i u materinjem jeziku. Naravno, to je samo cilj koji se u potpunosti vrlo rijetko postiže.

3.2. Čovjek se kao društveno biće javlja u konvencionalnim ulogama (član obitelji, putnik, stranka, prijatelj, mušterija itd.). Te su uloge posljedica najšire i najopćenitije organizacije društva i u njima učestvuju više-manje svi članovi zajednice. No čovjek se javlja i u specifičnim ulogama, koje zahvaćaju samo grupe članova zajednice na osnovi društvene podjele rada i na osnovi nekih zajedničkih interesa (radnici istih struka, stručnjaci, filatelisti, numizmatičari, nogometaši itd.).

Komunikacija može biti s obzirom na ove društvene kriterije konvencionalna i specifična. U našem obrazovnom sistemu imamo dva temeljna programska sloja — općeobrazovni i usmjereni ka struci. Podjela je, doduše, čvrsto uvriježena, no ipak u biti proizvoljna. Ti se programski slojevi stvarno stalno povezuju i isprepliću tako što je prvi uvijek ishodište drugog.

Sa stanovišta nastave stranog jezika u prvi sloj spada konvencionalna, a u drugi specifična komunikacija. Ono pak što smo utvrdili općenito za odnos općeobrazovnog i usmjerenog vrijedi i za nastavu stranog jezika. Ovladavanje konvencionalnom komunikacijom, koja je izvorište jezika, temelj je za kasnije ovladavanje specifičnom.

3.3. Obrazovni je cilj nastave stranih jezika osposobljavanje učenika da u njima komunicira. No sam čin komunikacije može imati s obzirom na ulogu učesnika u njoj dva aspekta —aktivni i pasivni. Govornik je uvijek aktivan učesnik, dakle onaj koji vrši izbor jedinica i struktura u skladu sa svojom kompetencijom u odnosu prema jeziku i znanjem u odnosu prema temi, a slušatelj je izložen njegovu izboru i u toku dekodiranja mora iz svoje memorije izvući odgovarajuće jedinice i strukture. Srećom je pasivno znanje, to jest ono koje omogućava prepoznavanje i onih jedinica i struktura koje pojedinac u ulozi govornika ne upotrebljava, redovito veće od aktivnog te olakšava položaj slušatelja.

S obzirom na medij komunikacija može biti neposredna i posredna, a kriterij je društven (sa stanovišta fizike svaka je komunikacija posredna), odnosno komunikacija uz pomoć pisma ili elektronskih uređaja. Način uspostavljanja kontakta utječe na varijantu jezika.

Nastava stranog jezika uvijek se zasniva na standardnom jeziku, propisanom varijantom u svrhu komuniciranja svih sa svima, polivalentnim instrumentom urbane civilizacije. No i taj instrument pokazuje svoje osobitosti u raznim funkcijama. Dok je jezik kulture, naročito onaj umjetnosti riječi, lučen na afektivnom planu, sklon otklonu od standarda, često individualan i bogat konotativnim elementima, jezik naučne i tehničke literature orijentiran je k strogoj standardizaciji i denotativan. Prvi je, dakle, bremenit kulturnim sadržajima svoje zajednice, dok je drugi, naprotiv, internacionalan, što znači da postoje odnosi jedan prema jedan, koji u velikoj mjeri pojednostavnjuju proces usvajanja stranog jezika. Kako je izražavanje naših misli i znanja leksički vezano uz jezik pomoću kojeg smo ta znanja stekli, strategije poučavanja s obzirom na izbor tekstova nužno moraju odgovarati ciljevima tečaja, odnosno potrebama učenika.

LITERATURA:

1. BART, Rolan: *Književnost, mitologija, semiologija*; Nolit, Beograd, 1971.
2. BOBER, Juraj: *Stroj, čovjek, društvo*, Naprijed, Zagreb, 1970.
3. BROWN, L. B.: *Ideology*; Penguin Education, London, 1973.
4. CORDER, Pit: *Introducing Applied Linguistics*; Penguin Education, 1973.
5. EKO, Umberto: *Kultura, informacija, komunikacija*; Nolit, Beograd, 1973.
6. FILIPOVIĆ, Rudolf: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*; Skolska knjiga, Zagreb, 1971.
7. KATIČIĆ, Radoslav: *Jezik kao struktura*; časopis »Kolo« br. 8—9, Zagreb, 1969.
8. KOLERS, Paul A.: *Translation and Bilingualism*; zbirka »Psychology & Communication«, Voice of America, Forum Series, 1974.
9. LALO, Robert: *Linguistics across Cultures*; Ann-Arbor-The University of Michigan Press, 1971.
10. MARTINET, Andre: *Elements of General Linguistics*; Faber and Faber Ltd. London, 1964.
11. MILLER, George A.: *The Psychology of Communication*; Penguin Books, London, 1974.
12. ULLMANN, Stephen: *Semantics, An Introduction to the Science of Meaning*; Basil Blackwell, Oxford, 1972.